

ФУНКЦІОНАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНІЗМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У статті описано стилістичну характеристику аналізованих одиниць за словниками сучасної української мови. Стилiстична характеристика церковнослов'янізмів у сучасних тлумачних словниках української мови досить різноманітна. Переважно церковнослов'янізми марковані як застарілі або книжні. Однак в останнє десятиліття спостерігаємо тенденцію до зміни позначки застаріле іншими (книжне, урочисте, релігійно-церковне, поетичне) або кваліфікацію аналізованих слів як нейтральних лексем.

Ключові слова: церковнослов'янська мова, українська мова, церковнослов'янізм, стилістичні позначки церковнослов'янізмів.

Сучасні українські мовознавці говорять про віднесення церковнослов'янізмів до пасивної, тобто застарілої лексики, а саме – до архаїзмів, наголошуючи на їх відтінках урочистості, піднесеності, поетичності та патетичності або іронічності [3, с. 46; 2, с. 77–90; 6, с. 177]. За нашими спостереженнями, частину церковнослов'янізмів використовують у сучасній українській мові як стилістично нейтральні, а більшість – зі стилістичною метою, частіше для надання мові піднесеного, урочистого та рідше – зниженого, гумористичного, іронічного або сатиричного забарвлення.

Мета нашої статті – окреслити основні стилістичні функції церковнослов'янської лексики в сучасній українській мові та простежити їх стилістичну диференціацію за словниками української мови.

Про функціональні особливості слів нас інформують насамперед тлумачні словники, в яких стилістичні ремарки характеризують частину складу сучасної літературної мови, яка обмежена у вживанні: використовується окремими групами людей, об'єднаними певною спільністю, її функціонування може бути обмежене певною ситуацією, сферою, часом тощо. Набір стилістичних ремарок у „Словнику української мови” в 11-и т. (далі – СУМ 11), „Великому тлумачному словнику української мови” (далі – ВТССУМ) та „Словнику української мови” в 20-и т. (далі – СУМ 20) дає можливість характеризувати реєстрові мовні одиниці за функціонально-стильовими, часовими, емоційно-оцінними, частотними та іншими ознаками. Проаналізуємо деякі приклади; біля окремих слів у круглих дужках подаємо порядкові номери значень, зафіксованих тлумачними словниками сучасної української мови, у квадратних – порядковий номер словника в списку літератури.

Так, до **нейтральної лексики** у СУМ 11,

ВТССУМ та СУМ 20 належить 946 лексико-семантичних варіантів слів (далі – ЛСВ), тобто окремих значень аналізованих слів: *алілуя* [4; 1; 5], *архангел* [4; 1; 5], *благо* (1, 2) [4; 1; 5], *Благовіщення* [4; 5], *благодать* (2) [4; 1; 5], *вождь* [4; 1], *воздух* [4; 1], *Всевишній* [1], *глаголиця* [4; 1], *єпископ* [4; 1], *жезл* [4; 1], *жертва* (1–3) [4; 1], *ігумен* [4; 1], *лепта* (1) [4; 1], *лицемір* [4; 1], *маститий* [4; 1], *Месія* [4; 1], *митрополит* [4; 1], *пророк* (1) [4; 1], *псалом* (1) [4; 1], *Різдво* [4; 1], *Саваоф* [4; 1], *Серафим* [4; 1], *собор* (1, 3) [4; 1], *титло* [4; 1], *хрест* (1–4, 6) [4; 1] та ін.

Однак якщо характеристику галузевої належності слова містить його тлумачення, то певні стилістичні позначки можуть і не подавати: *Вседержитель* – Бог, Господь [1, с. 162], *причастя* – 1. Християнський обряд, під час якого віруючі уживають хліб і вино – символ тіла і крові Христа, стаючи причетними до вічного життя [1, с. 957], *Різдво* – християнське свято народження Христа, що відзначається православною церквою 25 грудня за старим стилем [4, VIII, с. 563], *священнослужитель* – служитель релігійного культу (диякон, священник, єпископ) у православній церкві [1, с. 1110] та ін. Як бачимо, ці слова тлумачать без ремарок *рел.*, *рел.-церк.*, *церк.* чи *бібл.*, оскільки саме значення слова вказує на його релігійно-церковне віднесення.

Вважаємо, що такі слова все-таки варто було б маркувати. Цю тенденцію частково спостерігаємо у СУМ 20, у якому слова такого зразка вже стилістично марковані. Так, наприклад, лексему *архангел*, яка в СУМ 11 та ВТССУМ зафіксована без позначки, СУМ 20 подає як *бібл.*

У СУМ 11, ВТССУМ та СУМ 20 аналізовані лексеми зафіксовані з різними **стилiстичними позначками**. Так, церковнослов'янізми мають як спеціальні стилістичні ремарки *церковнослов'янське* (ц.-с.), *церковне* (церк.), *релігійне* (рел.) або *релігійно-церковне* (рел.-церк.), *урочисте* (уроч.), так і типові для лексики пасивного фонду маркування *застаріле* (заст.), *рідковживане* (рідко, рідше), *поетичне* (поет.) або *народно-поетичне* (нар.-поет.), *книжне* (книжн.), а для лексики народнорозмовної – *розмовне* (розм.), *діалектне* (діал.) та ін.

Лексеми на позначення понять, пов'язаних із церковною сферою, подано з позначкою *церк.* або *рел.-церк.*

Так, слова чи окремі значення з позначкою **рел.-церк.** спостерігаємо лише у СУМ 20, як відповідник до позначок *церк.*, *заст.* та *книж.* у СУМ 11 та ВТССУМ: *алілуя*, *благовіститель*, *благовістити* (2), *благословляти* (2), *благочести-*

вий, благочинний, блаженніший [5] та ін. (14 ЛСВ).

Позначку *церк.* знаходимо в 47 ЛСВ: *Благоушщення* [1], *Владичиця* (2) [4; 1], *Вседержитель* [4], *гласи* [4; 1], *коливо* [4; 1], *лик „сонм ангелів”* [4; 1], *осанна* (1) [4; 1], *преосвященство* [4; 1], *Пресвята* (у знач. ім.) [4; 1], *сінь* [4; 1], *соборувати* [4; 1], *Трійця* (5) [4; 1] та ін. Позначка *церк.* зафіксована лише у СУМ 11 та ВТССУМ, СУМ 20 її не фіксує.

Позначку *рел.* спостерігаємо в 33 ЛСВ: *Вознесіння* [1], *одкровення* [1], *оскверняти* (1) [4; 1], *преподобний* (1) [4; 1], *пророчий* (2) [4; 1], *священнодійство* (1) [4; 1], *согрішати* [4; 1], *хреститель* [4; 1] та ін. Ця позначка також наявна лише у СУМ 11 та ВТССУМ.

Позначка *бібл.* – це нова позначка в словниках сучасної української мови, яку можна побачити лише в першому томі СУМ 20 (9 ЛСВ): *Агнець* (2), *Аміль* (1, 2), *апостол* (1), *апостольство*, *архангел*, *благовісник* (1), *благовістити* (1), *благодать* (1), *благословляти* (1) [5].

Отже, у СУМ 20 уже не розрізняють окремо поняття *церковне* та *релігійне*, словник подає їх як єдине, цілісне поняття – *рел.-церк.*, однак СУМ 20 виокремив ще одне маркування, яке в радянський час ігнорували, – *бібл.* Частіше з позначкою *бібл.* подано нові значення, не зафіксовані у СУМ 11 та ВТССУМ, наприклад: *Агнець* – 2. (з великої літери), *бібл.* Одне з імен Ісуса Христа, яке вживається на позначення Його викупної жертви за людей [5, I, с. 119]; *Аміль* – 2. (з великої літери), *бібл.* Найменування Ісуса Христа [5, I, с. 193]; *Благовістити* – 1. *бібл.* Проповідувати, сповіщати добру звістку про спасіння людства через Ісуса Христа [5, I, с. 541]; *Благодать* – 1. *бібл.* Щедра милість Бога, дарована людині незалежно від її заслуг [5, I, с. 541] та ін.

Позначки у СУМ 11 та ВТССУМ однакові, тобто ВТССУМ повністю використав ті самі стилістичні маркування досліджуваних нами лексем, що зафіксовані у СУМ 11. Хіба що можна виокремити назву церковного свята *Благовіщення*, яка у СУМ 11 стилістично не маркована і яка набула позначки *церк.* у ВТССУМ, але знову ж втрачена у СУМ 20, та найменування Бога – *Вседержитель*, яке у ВТССУМ подано вже без позначки *церк.*

У СУМ 11 використана ремарка *ц.-с.* (*церковнослов'янське*) на позначення церковнослов'янських та церковних лексичних елементів, однак нечасто – всього 20 ЛСВ: *благодать* (1), *благоуханний*, *брань*, *владика*, *вовіки*, *водружати*, *возвеличувати*, *воістину*, *вражда*, *врата*, *глагол*, *отверзати*, *триглавий* та ін. [4]. Це, як бачимо, здебільшого лексеми, які в своїй основі мають церковнослов'янські фонетичні чи словотвірні риси. У ВТССУМ та СУМ 20 цю позначку вже не вико-

ристовують. Так, у ВТССУМ ці лексеми не марковані, а в СУМ 20 цю позначку змінено на *поет.*, порівн.: *благоуханний*, *бранний*, *брань*.

Ремарка *книжн.* характеризує одиниці, що не властиві живій усній мові та використовуються звичайно у не побутових сферах спілкування, а переважно в писемній мові із стилістичними відтінками „вченості”, піднесеності, архаїчності тощо [5, I, с. 32]. Засвідчено 135 ЛСВ, уживані переважно в книжній, писемній мові: *Агнець* [4; 1; 5], *апостол* (2) [4; 1], *благоденство* [4; 1; 5], *благолінний* [4; 1; 5], *гласити* [4], *істина* (2) [4; 1], *ланіта* [4; 1], *лепта* (2) [4; 1], *ликувати* [1], *обличитель* [4], *отроцтво* [4; 1], *преображати* [4], *пря* [4; 1], *сокровенний* [4; 1], *Сотворитель* [4; 1], *страж* (2) [4; 1], *торжество* (1) [4; 1], *чреватий* [4], *юдоль* [4; 1] та ін.

У ВТССУМ у деяких словах позначку *книжн.* забрано: *возз'єднаний*, *воїн* та в їх похідних, а в СУМ 20 її змінили на *рел.-церк.* (*благочестивий*, *благочестя*) або *уроч.* (*благовісник*, *благовісниця*). Але це поодинокі випадки.

Слова із забарвленням урочистості, піднесеності зафіксовані з позначкою *уроч.*: *віщати* (1) [4; 1], *водружати* [4], *воістину* [4; 1], *глашатай* (2) [4; 1], *град „місто”* [4; 1], *грядущий* [4; 1], *младенець* [4], *облачати* (1) [4; 1], *осіяти* (2) [4; 1], *прах* (3) [4; 1], *премногий* [4], *сіяти* [4; 1], *торжество* (2) [4; 1] та ін. (58 ЛСВ).

Близькою за своєю функціональністю до позначки *уроч.*, на нашу думку, є стилістичне позначення *ритор.*: *отверзати* [4], *розверзати* [4; 1], *розверзатися* [4; 1], *розверзнений* [4; 1], *розвертий* [4; 1] та ін. (8 ЛСВ). Щодо позначки *ритор.*, то тут усі словники сучасної української мови одноставні у своєму виборі.

У СУМ 20 спостерігаємо, що деякі лексеми, які в СУМ 11 та ВТССУМ були стилістично не марковані, набули позначки *уроч.* – *благовісний*, *благовісно*. Інші лексеми у ВТССУМ втратили позначку *уроч.* і стали стилістично нейтральними: *возз'єднаний* та її похідні, *глава „голова”*; одна лексема набула позначки *книжн.* – *ликувати*.

Серед стилістичних маркувань аналізованих лексем найчастіше у словниках знаходимо позначку *заст.*, тобто більшу частину церковнослов'янізмів вважають застарілою лексикою. Ступінь застарілості того чи того слова залежить від місця його в лексичній системі, від часу використання в мові впродовж її існування, від семантичних та граматичних якостей. Відмінності між застарілими словами та межі їх використання в сучасній мові залежать від причин виходу цієї лексики з активного вжитку. Такими причинами є зникнення з життя певних понять та заміна окремих назв іншими. Отже, одні слова переходять до розряду пасивної лексики або й зовсім припиняють своє існування

разом з позначуваними поняттями; інші поступаються місцем новим лексемам, котрі є придатнішими для називання тих самих понять [2, с. 86]. Отже, церковнослов'янськи – це здебільшого архаїзована лексика, найчастіше засвідчена серед лексичних, семантичних, словотвірних та лексико-фонетичних архаїзмів.

Так, з позначкою *заст.* ми зафіксували: *Агнецъ* [4; 1; 5], *благотворитель* [4; 5], *властитель* [4; 1], *власть* (1) [4; 1], *Всеблагий* [4], *Всемогуций* [1], *всеношина* [4], *глас* [4], *древо* [4], *златий* [4; 1], *милосердий* [4; 1], *мисліте* [4; 1], *наперсник* [4; 1], *науцати* [4; 1], *паче* [4], *превелебний* (2) [4; 1], *пренепорочний* [4; 1], *проглаголити* [4; 1], *седмиця* [4; 1], *содухи* [4; 1], *суций* (1) [4], *твердь* [4; 1], *трапеза* (1//, 2, 3) [4; 1] та ін. (326 ЛСВ).

Стосовно ремарки *заст.*, то частота її використання зростає у зв'язку з переходом у пасив активних слів попереднього партійно-державного, тоталітарного устрою [5, I, с. 6–7]. Проте стосовно церковнослов'янських лексем, то тут спостерігаємо зворотну тенденцію – до скорочення позначки *заст.* Це, наприклад, стосується лексем з кореневою морфемою *благ-*: *благо*, *благовістити*, *благоденствувати*, *благодійний*, *благоліпний*, *благословляти*, *благосний*, *благочестивий*, *благочинний* та ін. Ці слова у СУМ 20 або стали стилістично нейтральними, або набули позначок *книжн.*, *бібл.*, *рел.-церк.*, *поет.*

У ВТССУМ, на відміну від СУМ 11, вже не спостерігаємо певної стилістичної маркованості у таких словах: *Всеблагий*, *Всевишній*, *всеношина*, *глава* „голова”, *глас*, *празник* (2), *предтеча*, *соборний* (3), *суций* (1), *Усєвишній*, *христити* та ін. Усі ці лексеми вже виступають як стилістично нейтральні. На нашу думку, поступово повертається реальне маркування церковнослов'янських слів у словниках української мови, оскільки замість позначки *заст.* для багатьох церковнослов'янських лексем природнішими є *бібл.*, *рел.*, *церк.* Однак вбачаємо й зворотну тенденцію, коли лексеми у ВТССУМ (*неблагонадійний* (2)) чи СУМ 20 (*благоустроюватися*) набувають позначки *заст.*, яка не була зафіксована у попередніх словниках, або з'являються нові значення з певним стилістичним маркуванням (*благоволити* (1)). Але це поодинокі випадки.

Певна історична епоха відображена у словах з позначкою *іст.*: *благодійник* (2) [5], *благородний* (4) [5], *глашатай* (1) [4; 1], *златник* [1], *іконоборець* [4; 1], *общинний* [4; 1], *отрок* (2) [4; 1], *працник* [4; 1], *предводитель* [1], *хрестоносець* (1) [4; 1] та ін. (18 ЛСВ).

Щодо цієї позначки простежуємо незначні зміни: лексему *забрало* ВТССУМ, на відміну від СУМ 11, фіксує без позначки; і навпаки, лексема *предводитель*, яка у СУМ 11 зафіксована як стилістично нейтральна, у ВТССУМ набуває позначки *іст.*

Ремарка *розм.* характеризує одиниці, що належать до складу літературної мови і не виходять за рамки літературного слововживання, але використовують її переважно в усній мові та в мові персонажів художньої літератури в побутовому, повсякденному спілкуванні. Такі слова, порівняно зі стилістично нейтральними одиницями, відзначаються певною невимушеністю, безпосередністю [5, I, с. 32]. З позначкою *розм.* нами зафіксовано такі мовні одиниці: *благий* (1) [4; 1; 5], *благородний* (4//) [4; 1; 5], *враждати* [4], *градодправитель* [4; 1], *нуждувати* [4; 1], *область* (2//) [4; 1], *оглашений* (1) [4], *розглагольствувати* [4], *совістити* [4; 1], *содом* [4; 1], *храбритися* [4; 1], *храмувати* [4; 1] та ін. (271 ЛСВ).

Стосовно маркування *розм.* особливих змін не простежуємо. Засвідчені лише окремі випадки змін стилістичних позначок. Так, у СУМ 20, на відміну від СУМ 11 та ВТССУМ, вже не спостерігаємо позначки *розм.* у таких значеннях слів: *аз* „первісні відомості” (3), *благословляти* (5). Однак у СУМ 20 з'явилася позначка *розм.* у лексемі *благенький*, на відміну від СУМ 11 та ВТССУМ. Так само й у ВТССУМ, на відміну від СУМ 11, лексема *согрішати* втратила своє стилістичне маркування, але набула його у слові *празник* (2). Мовна одиниця *содома* у ВТССУМ конкретизувала своє стилістичне поняття з *розм.*, *рідко* у *зах.* (західноукраїнське слово), а лексема *суций* втратила позначку *розм.* та набула *рідко*.

У словниках української мови засвідчено також частотність вживання тієї чи тієї лексичної одиниці або окремого значення. Мовні одиниці з невеликою частотою вживання з тих чи тих причин обмежені у своєму функціонуванні в рамках загальнонаціональної мови або певних її функціональних різновидів, маркують зазвичай стилістичними позначками *рідко* або *рідше* [5, I, с. 33], остання з яких, очевидно, вказує на те, що ці слова використовують дещо частіше, аніж з позначкою *рідко*. З позначкою *рідко* ми зафіксували такі лексичні одиниці або окремі їх значення: *алілуя* (2) [5], *воскреслий* (2) [4; 1], *дякувати* [4; 1], *жертвенний* (1) [4], *несокрушимий* [4], *обличитель* [4], *посвяцати* (2) [4; 1], *преображення* [4], *стража* [4; 1], *хранитель* [4; 1], *чревоіцатель* [4], *язицтво* [4; 1] та ін. (159 ЛСВ). Позначку *рідше* спостерігаємо у словах, зазвичай з префіксом *зо-*: *всевидючий* [4; 1], *зогнивати* [4; 1], *зогрішити* [4; 1], *зопсувати* [4; 1], *троєкрат* [4; 1] та ін. (15 ЛСВ).

Зазначимо, що в СУМ 20, на відміну від СУМ 11 та ВТССУМ, деякі слова втратили позначку *рідко*: *благовісник*, *благовісниця*, *благословенство*; а деякі, навпаки, – набули: *алілуя* (2), *беззавітний*, *беззавітно*, *благоустроєний*. Те саме простежуємо й у ВТССУМ, де, на відміну від СУМ 11, без позначки *рідко* подані такі лексе-

ми: *благословити, благословитися, Вседержитель, содома*; а деякі її набули: *зостраха, суций* (3).

В українській мові церковнослов'янськи за певних соціальних обставин почали набувати переносних значень, які словники сучасної української мови позначають *перен.*: *агнець* (//) [4; 1], *апостол* (2) [4; 1; 5], *воскресати* (1//, 2, 3) [4; 1], *глашатай* (2) [4; 1], (2, 3) [4; 1], *йота* (2) [4; 1], *лепта* (2, 3) [4; 1], *осанна* (2) [4; 1], *псалом* (2) [4; 1], *священнодійство* (2) [4; 1], *храм* (3) [4; 1], *хрест* (5) [4; 1] та ін. (132 ЛСВ).

Переносні значення утворилися значно пізніше в українській мові, тому вони зберігають певну сталість і не зазнають відчутних семантико-стилістичних змін. Так, наприклад, у СУМ 20, на відміну від СУМ 11 та ВТССУМ, втратило це значення лише одне слово – *агнець* (//), й одне набуло – *аспід*¹ (2). У ВТССУМ дві лексеми втратили своє переносне значення – *євангеліє* (2), *раба* (2, 3), а три набули: *новобранець* (2), *перехрестя* (4), *христити* (4).

У словах *агнець* та *євангеліє* вважаємо закономірною втрату таких значень, оскільки вони з'явилися у радянські часи і, на нашу думку, мали негативний відтінок і насмішковатий характер, порівн.: *агнець* – // *перен.*, *ірон.* Про покірливу, лагідну, сумирну людину [1, с. 7], *євангеліє* – 2. *перен.*, *ірон.* Книга, у якій викладені основні принципи, правила чого-небудь [4, II, с. 494], однак збереження радянської ідеології все-таки ще бачимо у слові *христосик* – *розм.*, *ірон.* Про незлобливу, безвільну, далеку від життя людину [1, с. 1353].

Лексичні елементи, властиві поетичній мові, подані з позначкою – *поет.* та *нар.-поет.* Ремарку *поет.* вживають для позначення реєстрових одиниць, які використовують у мові художньої літератури, переважно у поезії, замість загально-вживаних нейтральних [5, I, с. 32]. Ремарку *нар.-поет.* вживають також для позначення реєстрових одиниць, які зберігають своє фольклорне усно-поетичне забарвлення у складі літературної (звичайно поетичної) лексики, але не зливаються з нею, функціонуючи як засіб стилізації [5, I, с. 33]. Із позначкою *поет.* зафіксовані такі лексичні одиниці: *благословен* [5], *благоуханний* [5], *враг* (1) [4; 1], *грясти* [4; 1], *дерево* [4], *златоверхий* [4; 1], *златотканий* [4; 1], *куща* [4; 1], *осіяний* [4; 1], *пренепорочний* [4; 1], *пророк* (2) [4; 1] та ін. (47 ЛСВ). З позначкою *нар.-поет.*, яка відрізняється від *поет.* лише тим, що ці слова здебільшого засвідчені саме в поезії народній, нами зафіксовано значно менше лексем: *нхрецієний* (1, 2) [4; 1], *пресвятий* (1) [4; 1], *пресподниця* [4] та ін. (9 ЛСВ).

Зауважимо лише, що інколи стилістичні маркування *заст.* та *ц.-с.* змінюються на *поет.* чи *нар.-поет.* А в СУМ 20 простежуємо деяку непослідовність: *бранець* – *поет.*, а *бранка* – *нар.-*

поет.

Чимало лексем церковнослов'янського походження мають позначку *діал.* Ремарка *діал.* характеризує одиниці, які, зберігаючи свою територіально обмежену належність, уживають у мові художньої літератури або в усно-розмовній мові осіб, що спілкуються літературною мовою (головним чином для відтворення локального колориту, з певною зображально-виражальною метою або для позначення понять місцевого народного побуту, які не мають у літературній мові відповідника) [5, I, с. 33]. До таких лексем належать: *власть* (2) [4; 1], *вокруги* [4; 1], *врем'я* [4], *навертати* (7, 13) [4; 1], *несогірний* [4; 1], *нуждати* [4; 1], *онемоціти* [4; 1], *сикомора* [4; 1], *совітати* [4], *сумрак* [4; 1], *супруга* [(1) 4; 1] та ін. (55 ЛСВ).

На більш вузьке територіальне використання церковнослов'янських лексем вказує стилістичне позначення *зах.* (*західноукраїнське*), яке знаходимо лише у ВТССУМ: *жертвєнний, лицемірствувати, несотворенний, оглів, предвік, рабувати, содома, сокірвиця* [1] (15 ЛСВ). Ремарка *зах.* характеризує одиниці, що вживалися в західноукраїнській літературно-мовній практиці упродовж II пол. XIX – I пол. XX ст. і які, не будучи вузькодialeкtnими, не ввійшли, однак, до загальноукраїнської літературної мови [5, I, с. 33].

Коли церковнослов'янська мова прийшла в Київську Русь, то, без сумніву, вона була лише урочистою, бо функціонувала в церкві. Але з часом люди могли використовувати такі слова й у побуті для того, щоб надати більшої виразності висловленому чи підкреслити їх переносне значення, де вони за своєю несумісності урочистого з буденним і набували жартишливого чи іронічного відтінку.

Чимало церковнослов'янських слів у словниках сучасної української мови емоційно забарвлені й зафіксовані з позначками *ірон.*, *жарт.*, *лайл.* та *зневажл.*

Позначку *ірон.* використовують для маркування реєстрових одиниць, що виражають тонку, приховану насмішку, зовні замасковану серйозною і позитивно-стверджувальною формою, прямо протилежною змісту [5, I, с. 33], наприклад: *благодєнствувати* [4; 1; 5], *златоуст* [4; 1], *облачати* (1) [4; 1], *премногий* [4], *премудрий* (1//, 2//) [4; 1], *провіщати* (1//) [4; 1], *пророчити* (2) [4; 1], *просвіщати* „навчати” (1//) [4; 1], *сиріч* [4; 1], *трапєза* (1//, 2, 3) [4; 1] та ін. (37 ЛСВ).

Маркування *жарт.* супроводжує мовні одиниці, що вживають не всерйоз, а задля гумору, веселощів, розваг; не в образливій для когонебудь формі [5, I, с. 33]. З позначкою *жарт.* засвідчені такі лексичні одиниці: *благовірний* [4; 1; („чоловік”) 5], *кєлія* (//) [4; 1], *поблагословити* (2) [4; 1], *премудрий* (2//) [4; 1], *причащатися* (1//) [4; 1] та ін. (16 ЛСВ).

Ремарку *лайл.* використовують для позначення реєстрових одиниць, які виражають різко негативне ставлення до об'єкта позначення або адресата в грубій і образливій формі. Так, стилістичне маркування *лайл.* простежуємо у лексемах чи окремих значеннях: *враг* (2) [4; 1], *гаспидський* [4; 1], *ідол* (3) [4; 1], *супостат* (2) [4; 1], *христопродавець* [4; 1] та ін. (11 ЛСВ).

Позначка *зневажл.* використовується при мовних одиницях, що виражають відсутність поваги, нешанобливу, зверхню, образливу оцінку когось, чого-небудь [5, I, с. 33]. Стилiстичне позначення *зневажл.* спостерігаємо в значеннях таких мовних одиниць: *алілуйний* [5], *лицедій* (1//) [4; 1], *непотребний* [4; 1], *прах* (2) [4; 1], *скверна* (2) [4; 1] та ін. (10 ЛСВ).

Серед зібраного матеріалу зафіксовано лише 2 лексеми з аналізованими вище позначками, які мають певні відмінності у словниках – СУМ 20 не фіксує іронічних значень у словах: *агнець* (//) та *євангеліє* (2). Однак у СУМ 20 з'явилися лексеми *алілуйко*, *алілуйний*, *алілуйський*, *алілуйщик*, *алілуйщина* з позначкою *зневажл.* Як відомо, лексема *алілуя* має значення „славте Бога” й утворення таких похідних зі зневажливим семантичним навантаженням, очевидно, властива для радянського часу. Також гадаємо, що такі слова, як *златоуст* та *пророк*, варто було б давати з позначкою *жарт.*, а не *ірон.*, яку дуже часто додавали до слів, що мали б фіксуватися з позначками *бібл.*, *рел.* чи *церк.*

Отже, маркування слів у словниках української мови досить різноманітні: одні мають відтінок

книжності, урочистості або поетичності, інші належать до застарілої, діалектної або розмовної лексики. Деякі церковнослов'янізми мають релігійно-церковну або біблійну сфери застосування. Найбільше церковнослов'янізмів у словниках марковані позначками *заст.* та *книжн.*, проте чимало слів у словниках не обмежуються лише однією стилістичною належністю, а мають по декілька ремарок.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2003. – 1440 с.
2. Пономарів О. Стилiстика сучасної української мови / О. Пономарів. – 2-е вид., стереотип. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.
3. Сігалов П. Церковнослов'янізми в українській мові / П. Сігалов // Єдиними устами : вісник Інституту богословської термінології та перекладів. – Львів : Український Католицький університет, 2001. – № 5. – С. 33–55.
4. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
5. Словник української мови : у 20 т. / за ред. В. Русанівського. – К. : Наук. думка, 2010. – Т. I. – 911 с.
6. Сучасна українська літературна мова / А. Грищенко, Л. Мацько, М. Плющ та ін.; за ред. А. Грищенка. – 3-є вид., допов. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с.

В статтє исследована стилістическая характеристика рассматриваемых единиц по словарям современного украинского языка. Стилiстическая характеристика церковнославянiзмов в современных толковых словарях украинского языка весьма разнообразна. Преимущественно церковнославянiзми маркированы как устаревшие или книжные. Однако в последнее десятилетие наблюдается тенденция к замене отметки устаревшее другими (книжное, торжественное, религиозно-церковное, поэтическое) или квалификация анализированных слов как нейтральных лексем.

Ключевые слова: церковнославянський язык, український язык, церковнославянiзм, стилістические отметки церковнославянiзмов.

This article describes the stylistic characteristics of the analyzed units dictionary of modern Ukrainian language. Stylistic characteristics Church Slavonic words explanatory dictionaries in modern Ukrainian language is quite varied. Preferably Church Slavonic words labeled as outdated or bookish. However, in the last decade have seen a tendency to change old mark by others (literary, ceremonial, religious, church, poetic) or qualification analyzed neutral words as tokens.

Key words: Church Slavonic language, Ukrainian language, Church Slavonic word, stylistic mark Church Slavonic words.